

บทวิจารณ์หนังสือ

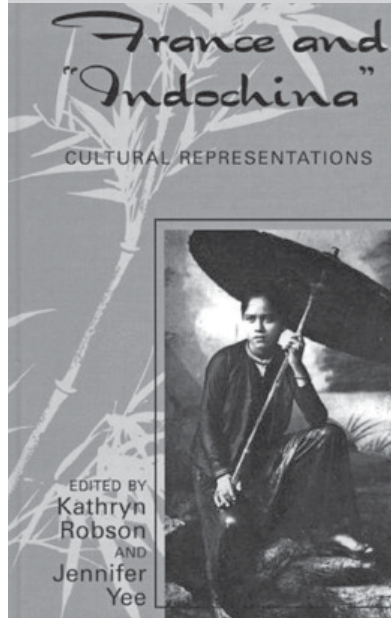
France and 'Indochina': Cultural Representations

Edited by Kathryn Robson and Jennifer Yee.

Lanham: Lexington Book, 2005. 237 pp.

อนันท์ธนา เมธานนท์
Ananthana Metanond

ในระยะเวลาอันยาวนานนักงววิชาการไทยบางสาขาวิชาโดยเฉพาะสาขาวรรณคดีหรือวรรณคดีวิจารณ์รวมไปถึงสาขาใหม่เช่น วัฒนธรรมศึกษา เป็นผู้ริเริ่มทำให้เราได้รู้จักกับคำว่า Postcolonialism หรือที่อาจแปลได้ว่าเป็นกรอบแนวคิดด้วยสังคมหลังยุคอาณานิคม แนวคิดนี้เกี่ยวข้องกับกระแสความคิดที่เรียกกันว่าหลังสมัยใหม่หรือหลังนวยุค หรือที่อาจเรียกว่า โพสต์โมเดิร์น แบบไทยๆ ซึ่งมีที่มาจาก Postmodernism แบบหนึ่งซึ่งสร้างความหือหวาสือฮาอย่างยิ่งในวงวิชาการไทยทั้งด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ แต่ปัญหาคือกรณีผลผลิตทางวรรณศิลป์สังคมไทยนั้นยากจะหยิบยกเข้าไปใส่ในกรอบการศึกษาหรือพึงพิงแนวคิดแบบหลังยุคอาณานิคมดังกล่าวแต่อาจเป็น “โซคติ” ของผู้สนใจแนวคิดนี้ที่ประเทศเพื่อนบ้านของเราล้วนผ่านประสบการณ์ของการเป็น “เมืองขึ้น” การนำเอากรอบหรือแนวคิดแบบหลังยุคอาณานิคมมาสวมทับหรือเกาะโยงย้อมมีความเป็น

ไปได้ ซึ่งอาจเป็นตัวอย่างให้เราได้เห็นการมองสังคมเพื่อนบ้านของเราได้ในอีกแง่มุมหนึ่ง

หนังสือเรื่อง France and “Indochina”: Cultural Representations เป็นงานรวบรวมบทความที่ศึกษาผลงานที่เกี่ยวข้องกับ “อินโดจีน” ซึ่งกลายเป็นประเทศเวียดนาม กัมพูชาและลาว ทั้งในด้านวัฒนธรรม ศิลปะ “งานเขียนทางประวัติศาสตร์หรือมานุษยวิทยา” (Historical or anthropological writings) วรรณกรรมรวมถึงภาพยนตร์ ซึ่งมีทั้งที่เป็นผลงานของชาวพื้นเมืองเองและชาวฝรั่งเศสผู้อยู่ในฐานะ “เจ้าอาณานิคม” รวมทั้งหมด 13 บทความ โดยมี Kathryn Robson และ Jennifer Yee นักวิชาการด้านวรรณกรรมศึกษา เป็นบรรณาธิการ

บทความทั้ง 13 บทความนั้น จัดแบ่งเป็นหมวดหมู่ออกเป็น 6 หัวข้อหลัก หัวข้อแรกนั้นเกี่ยวกับการศึกษาอนุสาวรีย์กับความทรงจำ ซึ่งเป็นการใช้แนวคิดทาง “สัญวิทยา” หรือ Semiotics เป็นแนวทางการศึกษา ในหัวข้อนี้มีบทความ 2 บทความ เรื่องแรกคือเรื่อง Taj Angkor: Enshrining ‘Inde’ in le Cambodge โดย Penny Edwards เป็นการศึกษาที่วิเคราะห์การทำให้กัมพูชากลายเป็นสังคมอาณานิคมทางวัฒนธรรมตามที่เจ้าอาณานิคมต้องการ ที่สำคัญการ “สร้างสำนึก” นี้ ผู้เขียนเห็นว่าเป็นการทดแทนความสูญเสียหรือความล้มเหลวของฝรั่งเศสในการครอบครองอินเดีย ในการนี้ “นครวัด” ได้ถูก “สร้าง” ให้กลายเป็นศูนย์กลางของการ “ปลอบขวัญ” แก่เจ้าอาณานิคม ชดเชยความรู้สึกที่ฝรั่งเศสได้เสียอินเดียแก่อังกฤษไป ที่สำคัญและไม่ควรมองข้ามก็คือ นครวัด และ “ความหมาย” ที่ฝรั่งเศสได้สร้างขึ้นนั้นกลับถูกส่งต่อไปสู่สำนึกของชาวกัมพูชา ซึ่งได้รับสืบทอดและ “ใช้ประโยชน์” ในการก่อกำเนิดความรู้สึกชาตินิยมขึ้นในหมู่ชาวกัมพูชาและเป็นส่วนประกอบสำคัญยิ่งในการสร้างชาติกัมพูชาในยุคหลังอาณานิคม ซึ่งเป็นประเด็นและช่วงเวลาที่งานศึกษานี้ไม่ได้ครอบคลุมถึง

ส่วนบทความที่สองนั้นเป็นบทความเรื่อง Representing Indochinese Sacrifice: The Temple de Souvenir of Nogent-sur-Marne โดย Eric T. Jennings เป็นงานศึกษาที่น่าสนใจอีกชิ้นหนึ่งซึ่งนำเสนอเรื่องราวของอนุสรณ์สถานอันอาจะมีผู้รู้จักไม่กี่คน และไม่ได้เป็นจุดสนใจของนักท่องเที่ยวที่เดินทางไปยังกรุงปารีส

อนุสรณ์สถานแห่งนี้คือ อนุสรณ์สถานที่ระลึกถึงทหารชาวอินโดจีนซึ่งมีทั้งเวียดนาม กัมพูชาและลาว ที่เข้าร่วมรบในกองทัพฝรั่งเศสในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 ตั้งอยู่ในสวนสาธารณะอันสงบเงียบและไม่ค่อยมีผู้คนสนใจมากนักชานกรุงปารีส บทความนี้เป็นอีกบทความหนึ่งที่ “เล่น” กับการสร้างและการเปลี่ยนแปลงของ ความหมายและสำนึกรับรู้ผ่านอนุสรณ์สถานแห่งนี้ที่ผู้เขียนเห็นว่าเป็นตัวแทนหรือ สัญลักษณ์ที่ผสมผสานไปทั้งความเป็นส่วนหนึ่งของ “ชาติ” ฝรั่งเศส กับการเป็น “คนอื่น”

หัวข้อหลักหัวข้อที่สองนั้นเป็นหัวข้อที่ถือได้ว่า “แปลกใหม่” ไม่น้อยนั่นคือ เป็นการศึกษเกี่ยวกับเครือข่ายคมนาคมกับการสร้างความเป็นอาณานิคมและ อำนาจการปกครองของเจ้าอาณานิคมในอินโดจีน โดยได้รวมงานเขียนสองเรื่อง เรื่องแรกคือ *Lines of Communication: Thematics of Direction and Strategies of Narration in Colonial Indochina* โดย Christopher Robinson เป็นการเปิดประเด็น การศึกษาการสร้างอำนาจปกครองอาณานิคมโดยผ่านการวิเคราะห์ความหมายของ ระบบเครือข่ายคมนาคมทั้งถนน เส้นทางรถไฟและลำคลอง ที่นำเสนอผ่าน วรรณกรรมหรืองานเขียนประเภทต่าง ๆ ซึ่งเป็นทั้งทาง “บวก” และ “ลบ” แต่สุดท้าย ก็ถือว่า มีส่วนสร้างภาพและสำนึกของสังคมอาณานิคมขึ้นมาได้ บทความต่อมา ยังเป็นการศึกษามุมมองต่อการคมนาคมยุคใหม่กับสำนึกของความเป็นสังคม อาณานิคมผ่านการนำเข้าสู่และใช้รถยนต์ในอาณานิคม เรื่อง *Automobiles and Anomie in French Colonial Indochina* ของ David Del Testa

การนำเอาประเด็น “แปลกใหม่” มาเป็นแนวศึกษาในหนังสือเล่มนี้ยังปรากฏ ในหัวข้อต่อไปที่เกี่ยวกับการอนามัยและ “โรคภัยของอาณานิคม” ที่หมายถึง โรคภัยไข้เจ็บ ซึ่งถูกตีความให้สะท้อนเกี่ยวพันกับภาพและการสร้างสำนึกที่ “เลวร้าย” อีกรูปแบบหนึ่งของสังคมอาณานิคมให้เกิดขึ้นแก่ชาวอาณานิคมที่มาจาก “ประเทศแม่” ในบทความเรื่อง *Disturbing the Colonial Order: Dystopia and Disillusionment in Indochina* โดย Nicola Cooper และ *Of le Cafard and Other Tropical Threats: Disease and White Colonial Culture in Indochina* โดย Michael G. Vann จากบทความทั้งสองนี้ แง่มุมที่น่าสนใจน่าจะอยู่ที่การนำเสนอว่า

เจ้าอาณานิคมและสังคมอาณานิคมนั้นไม่จำเป็นต้องเป็น “สังคมอุดมคติ” หรือนำความภาคภูมิใจมาสู่เจ้าอาณานิคมแต่อย่างใด ชีวิตของชาวฝรั่งเศสเจ้าอาณานิคมเองในอาณานิคมของตนต้องเผชิญกับความขัดแย้งและทุกข์ยาก ภาพและความทรงจำของสังคมอาณานิคมอินโดจีนสำหรับชาวฝรั่งเศสจำนวนไม่น้อยเป็นสิ่งที่อยากลืมหรือลบไปจากความทรงจำ

หัวข้อต่อมาเป็นการนำเสนอประเด็นสตรีหรือผู้หญิงในอาณานิคมซึ่งเป็นประเด็นที่กำลังได้รับความนิยมในวงวิชาการของเราเช่นกันในช่วงเวลานี้ อาณานิคมอินโดจีนสำหรับสตรี “เจ้าอาณานิคม” นั้นไม่จำเป็นต้องเป็นโลกแห่งความทุกข์ ความสุข หรือเป็นสังคมสำหรับสตรีที่ถูก “คัดเลือก” แล้วเพื่อให้มา “เสพสุข” ในโลกใหม่แต่อย่างใด แต่ชีวิตของสตรีฝรั่งเศสที่เข้ามาอยู่ในอินโดจีน หลายชีวิตกลับตกอยู่ในบรรยากาศแห่งความขัดแย้งหลากหลายทั้งเรื่องชนชั้น ฐานะทางเศรษฐกิจ และสังคม ความทรงจำเกี่ยวกับอาณานิคมอินโดจีนสำหรับสตรีฝรั่งเศสไม่น้อยคือ โลกที่ไม่พึงปรารถนา และไม่ควรหวนกลับไปเกี่ยวข้องอีก ดังที่นำเสนอไว้ในงานเรื่อง *French Women and the Empire* โดย Marie-Paule Ha แต่ขณะเดียวกัน “โลกยุคใหม่” ที่มาจากระบบอาณานิคมสำหรับสตรีชาวพื้นเมืองในเวียดนามแล้ว กลับมีความหมายถึง “ความทันสมัย” โอกาสในการมีส่วนร่วมสร้างสังคมใหม่ที่ทัดเทียมกับชาวตะวันตกเจ้าอาณานิคม โดยเฉพาะสตรีในเมืองใหญ่และผู้มีฐานะดี ได้รับผลประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมจากระบบอาณานิคม แม้หลายกรณีจะต้องมีการ “ประดักประเดิด” อันเกิดจากการหาทางแทรกตัวเคลื่อนไหวเข้าไปสู่สังคมแบบตะวันตกอันแปลกใหม่ ซึ่งเป็นประเด็นหลัก ในงานเรื่อง ต่อมาคือ *Vietnamese New Women and the Fashioning of Modernity* โดย Judith Henchy

สื่อในรูปแบบใหม่อีกอย่างคือ ภาพยนตร์ก็กลายเป็นสิ่งที่นำเสนอภาพของยุคอาณานิคมได้อีกอย่างหนึ่ง และดูจะเป็นสื่อที่จำเป็นต้องใช้การนำร้อยเรียงเนื้อความและนำเสนอเป็นภาพที่เห็นเป็นรูปธรรม ภาพยนตร์จึงกลายเป็นหัวข้อที่นำไปสู่การศึกษาในหลายแง่มุมได้อย่างน่าสนใจ ในหนังสือเล่มนี้จึงได้นำเสนองานศึกษาอินโดจีนที่ถูกร้อยเรียงและนำเสนอผ่านภาพยนตร์ แต่จุดสนใจนั้นยังรวมไปถึง

ทัศนะและมิติมุมมองของผู้กำกับที่อาจเรียกได้ว่าเป็น “ผู้นิพนธ์” (author) ในเชิงเปรียบเทียบทั้งที่เป็นผู้กำกับชาวฝรั่งเศสกับผู้กำกับชาวพื้นเมืองตัวอย่างภาพยนตร์และผู้ที่นำมาสักขามีสองกรณี กรณีคืองานศึกษาเรื่อง *Camille's Breasts: The Evolution of the Fantasy Native in Regis Wargnier's Indochine* โดย Lily V. Liu ซึ่งเป็นการศึกษาภาพของ “นางเอก” ชาวพื้นเมืองที่นำเสนอผ่าน “มุกกลิ้ง” หัวข้อนี้ชัดเจนอยู่แล้วว่า เน้นไปที่การ “ฉายภาพ” ของ “ปทุมธัน” (หรือหน้าอก) ในภาพยนตร์เรื่อง อินโดจีน อันโด่งดังเมื่อกว่าสิบปีมาแล้วว่าสะท้อน “จินตนาการเฟื่อง” (Fantasy) ของผู้กำกับชาวฝรั่งเศสเรณิส วาร์กนิเยร์ เกี่ยวกับชาวพื้นเมืองอาณานิคมได้อย่างไร ขณะที่กรณีตัวอย่างอีกตัวอย่างหนึ่งเป็นผลงานกำกับของผู้กำกับชาวเวียดนามเงินแองห่ง (Tran Anh Hung) ที่ด้วยภูมิหลังนั้นอาจจัดเข้าไปอยู่ในโลกของ “คนพลัดถิ่น” (Diaspora) เพราะได้จากเวียดนามไปตั้งแต่มดเล็ก คือ ภาพยนตร์เรื่อง *The Scent of Green Papaya* (หรือ *L' Odeur de la Papaye verte* - 1993) ที่มีชื่อเสียงโด่งดังจนได้รับรางวัลในเทศกาลภาพยนตร์หลายงาน

หัวข้อสุดท้ายที่หนังสือเล่มนี้ได้จัดรวมไว้เป็นการศึกษาด้านวรรณกรรมหรือ “งานเขียน” (writing) สี่เรื่อง ซึ่งดูเหมือนเป็นงานศึกษาที่มีกรอบแนวคิดชัดเจนเกือบทุกชิ้น ที่โดดเด่นที่สุดคือ กรอบแนวคิดเรื่องยุคหลังอาณานิคมแต่งงานศึกษาทั้งสี่นั้นได้ให้ภาพของ “ตัวละครเอก” ออกมาต่างกัน น่าสนใจที่งานศึกษาถึงสองเรื่องได้หยิบยกเอาผลงานของลินดา เล (Linda Le) นักเขียนเวียดนาม ผู้ซึ่งไม่ใช่แต่เพียงเป็น “คนพลัดถิ่น” เท่านั้น แต่ยังเป็น “หญิง” ที่กระทำ “ผิด” จากการมีสัมพันธ์ร่วมสายเลือดดังที่ถูกใช้เป็นแนวคิดพื้นฐานในงานเรื่องแรก *From Incest to Exile: Linda Le and the Incestuous Vietnamese Immigrants* โดย Tess Do และงานอีกเรื่องหนึ่งคือ *Playing hard Ball: Linda Le's Les Trois Parques* โดย Jane Bradley Winston นอกจากนั้นยังมีงานอีกสองเรื่องที่ศึกษามุมมองของนักเขียนชาวฝรั่งเศสต่ออาณานิคมอินโดจีน คือ งานของ Julia Waters เรื่อง ‘Cholen, (สะกดตามต้นฉบับ - ผู้วิจารณ์) la capitale chinoise de l'Indochine francaise’: Rereading Marguerite Duras's (Indo) Chinese Novels ศึกษางานเขียนของมาร์เกอริต ดูราส นักเขียนสตรีชาวฝรั่งเศสที่มีผลงานวรรณกรรมเกี่ยวกับอินโดจีนที่มีชื่อเสียง

ที่สุดคนหนึ่ง โดยเฉพาะงานเรื่อง *L'Amant* (*The Lover*) ที่นำไปสร้างเป็นภาพยนตร์มาแล้ว การศึกษาชิ้นนี้เน้นไปที่การนำเสนอภาพของอินโดจีนที่ดูราว “ประทับใจ” ซึ่งกลับเป็นเรื่องราวของชีวิตชาวจีนในไซ่ง่อนหรือในย่านคนจีนจะอะเล็น บทความต่อมาเป็นงานเรื่อง *Jean Hougroun's Indochina: Fantasy and Disillusionment* ของ Jack A Yeager ศึกษาผลงานของฌอง อูกรง ที่เสนอภาพอินโดจีนในยุคอาณานิคมทั้งด้าน “บวก” และ “ลบ” สะท้อนถึงความซับซ้อนหลากหลายของความคิดเกี่ยวกับอินโดจีน รวมไปถึง “อาณานิคม” ในทัศนะของชาวฝรั่งเศสจำนวนไม่น้อยที่ไม่จำเป็นต้องเป็นเรื่องของความภาคภูมิใจหรือเกียรติยศศักดิ์ศรีในฐานะ “เจ้าอาณานิคม” เหมือนเช่นใน “จักรวรรดิ” อื่นร่วมสมัย

จากที่ได้กล่าวไปแล้วในตอนต้นว่าหนังสือเล่มนี้ได้รวมงานศึกษาที่อยู่ในกรอบคิดทางวรรณกรรมวิจารณ์ยุคหลังอาณานิคมเป็นส่วนใหญ่ อย่างไรก็ตาม ต้องกล่าวด้วยว่า งานหลายชิ้นได้นำเสนอผลการศึกษาที่แย้งหรือ “วิพากษ์” แนวคิดดังกล่าวซึ่งจำกัดมุมมองอันเป็นแก่นสำคัญอยู่ที่ความคิดของฟรอนต์ ฟานง (Frantz Fanon) “เจ้าพ่อ” แห่งแนวคิดว่าด้วยวรรณกรรมยุคหลังอาณานิคม หรือเอ็ดเวิร์ด ซาอิด (Edward Said) ผู้ริเริ่มแนวคิด “บูรพนิยม” (Orientalism) เป็นต้น ด้วยพื้นที่อันจำกัดนี้ทำให้ไม่อาจอธิบายถึงความคิดของนักคิดทั้งสองรวมทั้งกรอบคิดแบบหลังอาณานิคมได้ละเอียดนอกจากพอจะสรุปคร่าวๆ ได้ว่า มุมมองของนักคิดทั้งสองนี้คือ เห็นว่าเจ้าอาณานิคมคือผู้มีอำนาจ เป็นผู้กำหนดบัญชาและสร้างสำนึกโลกอาณานิคมให้แก่ชาวพื้นเมือง โดยปิดบังซ่อนเร้นเจตนา “ร้าย” ทั้งหลายไม่ว่าจะเป็นการขูดรีด “ลวง” ชาวพื้นเมืองเพื่อหาประโยชน์ใส่ตน รักษาสังคมจารีตอันเป็น “ศักดิ์นา” ไว้ตราบเท่าที่เป็นประโยชน์กับตน ฯลฯ

งานศึกษาที่แย้งทัศนะข้างต้นที่จัดว่า “เด่น” นั้นมีอาทิงานที่ศึกษาโรกัยไข่เจ็บบนอินโดจีนของ Nicola Cooper และ Michael G. Vann ซึ่งมีผลแทบทำให้คำว่า “อาณานิคม” กลายเป็นความน่าสะพรึงกลัวสำหรับเจ้าอาณานิคม หรืออาจเรียกได้ว่า ภาพความมั่งคั่งตาม “ฝัน” ของคนเมืองแม่ที่มีต่ออาณานิคม ตะวันออกหาได้เป็นไปตามที่ ซาอิด กล่าวไว้ในกรณีตะวันออกกลาง หากคิดต่อก็อาจนำไปสู่ประเด็นที่น่าค้นหาวว่าโรกัยไข่เจ็บบนเมืองร้อนนี้เอง อาจมีส่วนในการ

กัฏกร่อนบ่อนทำลายความเข้มแข็งทั้งทางกายและทางใจของเจ้าอาณานิคมฝรั่งเศส จนทำให้ไม่อาจคงความภาคภูมิใจและรักษาอุดมคติสูงส่งในการสร้างและรักษา จักรวรรดิโพ้นทะเลของตนไว้ก็เป็นได้

ความย้อนแย้งนี้ยังปรากฏในงานศึกษาที่เกี่ยวกับผู้หญิงและภาพยนตร์ ซึ่งได้นำมารวมไว้อย่างน่าสนใจด้วยการนำเสนอการเปรียบเทียบกรณีศึกษาที่เป็น ทั้งชาวพื้นเมืองและเจ้าอาณานิคมที่กลับมองและสร้างสำนึกเกี่ยวกับอาณานิคม สวนทางกัน เจ้าอาณานิคมอาจแสดงความผิดหวัง ไม่ประทับใจในอาณานิคม ชีวิตของชาวตะวันตกกลับย่ำแย่ในสังคมอาณานิคมที่ตนควรเป็นผู้กำหนดทุกสิ่ง ทุกอย่างเพื่อเอื้อประโยชน์ให้ตน ขณะที่ชาวพื้นเมืองจำนวนไม่น้อยกลับยินดีและ กระตือรือร้นที่จะเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งในสังคมใหม่เช่นเดียวกับงานศึกษาภาพยนตร์ ที่เป็นผลงานทั้งของชาวฝรั่งเศสและชาวพื้นเมือง

ส่งท้ายสำหรับการวิจารณ์นี้ ผู้วิจารณ์เห็นว่าหนังสือเล่มนี้น่าจะมีประโยชน์ ชัดเจนอย่างน้อยสำหรับผู้อ่านสองกลุ่มคือ ผู้อ่านกลุ่มที่เป็นนักวิชาการซึ่งใช้ กรอบคิดในกลุ่มหลังสมัยใหม่หรือหลังยุคอาณานิคมย่อมได้พบกับตัวอย่างกรณี ศึกษาสังคมอินโดจีนซึ่งยังไม่มีการศึกษาในแนวทางนี้มากนัก โดยที่ยังต่างไปจาก ดันแบบของฟานงหรือซาอิด (หมู่เกาะอินเดียของฝรั่งเศส ออฟริกาและตะวันออกกลาง) สำหรับผู้อ่านอื่นที่ไม่คุ้นเคยกับการใช้กรอบแนวคิดเช่นว่านี้ (เช่นผู้วิจารณ์) คงได้ เห็นตัวอย่างวิธีการศึกษา การมอง หรืออธิบาย ปรากฏการณ์ในยุคอาณานิคมของ อินโดจีนอีกรูปแบบหนึ่งซึ่งอาจทำให้ได้ประเด็นนำไปศึกษากันต่อไปอีกหลายหัวข้อ